

EU-DAP 2: Från evidens till praktik

Utvärdering av spridningsinsatser
gällande ett nytt skolprogram mot
alkohol, tobak och narkotika

Författare:

Charlotte Jansson, Sara Sanchez Dal Mazo, Maria Rosaria Galanti

Stockholms läns landsting

Centrum för folkhälsa

Tobaksprevention

Rapport från

Centrum för folkhälsa,

Tobaksprevention

ISSN 1652-9359

2008:10 (Aff)

2008-12-15

Innehållsförteckning

1. Bakgrund	4
1.1 EU-DAP 1 och 2.....	4
1.2 Revision av ”Unplugged”	4
1.3 Spridning: vad, varför, till vem och hur?	4
2. Syfte och frågeställningar i EU-DAP 2	7
2.1. Spridningsinsatser.....	7
2.2 Utvärdering	7
3. Metod	8
3.1 Implementering av det reviderade ”Unplugged”-programmet, samt inverkan av två olika helpdesksformer	8
3.2 Elevernas åsikt om ”Unplugged”	9
3.3 Tips och råd till skolor och andra aktörer i den drogförebyggande arenan.....	9
3.4 Dataanalys	11
4. Resultat	12
4.1. Implementering av det reviderade ”Unplugged”-programmet, samt inverkan av två olika helpdesksformer	12
4. 2 Elevernas upplevelse av ”Unplugged”	14
4.3 Spridning av tips och råd om skolförebyggande program.....	16
5. Diskussion och slutsatser	17
6. Referenser.....	21

Förord

Hur sprider man teknologiska innovationer bland de som ska använda dem? Hur får man folk att övergå från traditionella metoder/utrustningar till andra som har visat sig mer verkningsfulla eller kostnadseffektiva? Hur når man bäst ut med nya budskap i en värld där ”bakgrundsljud” av ”revolutionerande nyheter” är högre än någonsin?

Arbetet, som handlar om att förbättra hälsan eller villkor för en bra hälsa, brottas ständigt med dessa frågor. Det räcker inte att ta fram en teknik eller en metod som fungerar i en experimentell situation, den måste tillämpas och anpassas till människors och institutioners vardag. Och det är då som man måste förbereda sig för att möta motvind, ointresse eller konservativt tänkande.

Visserligen kommer bidraget, som denna rapport ger, från ett specifikt projekt (EU-DAP 2), en ny utmaning som nio europeiska länder har antagit efter EU-DAP 1, då ”Unplugged”, ett nytt skolprogram för ANT-prevention bland unga utvärderades med lovande resultat.

Men rapporten har dock ett mycket bredare perspektiv, än att bara redovisa projektets resultat utan den vill analysera och reflektera över om våra begränsningar i att ”kommunicera ut” kunskaper i folkhälsoarbetet.

Vi hoppas att detta syfte är nått redan från första sidan.

Lena Kanström
Chef
Centrum för folkhälsa

1. Bakgrund

1.1 EU-DAP 1 och 2

Under skolåret 2004-2005 testades och utvärderades ett nytt skolprogram mot alkohol, tobak och narkotika i sju europeiska länder, däribland Sverige. Programmet fick namnet "Unplugged" ("frånkopplat", med metaforisk referens till det arbete unga personer behöver göra för att koppla bort det sociala inflytande som leder till drogbruk). Det togs fram av en internationell grupp av experter och baserades på metoder som i tidigare studier visat på evidens av effektivitet. Utvärderingen bestod av en randomiserad kontrollerad studie (EU-DAP-projektet), där elever i skolor som följde "Unplugged" jämfördes med elever i kontrollskolor, som fick andra typer av program.

Resulten från utvärdering på europeisk nivå var väldigt uppmuntrande, både vid uppföljning efter tre månader och efter ytterligare ett år. Elever som fick det nya programmet var vid uppföljningen 25-30% mindre benägna att dagligen röka, att bli berusad av alkohol, och att använda narkotika [1].

Information om EU-DAP projektet, "Unplugged"-programmet, dess utvärdering och resultat finns beskrivna i en tidigare rapport från Centrum för Folkhälsa (Lindahl A-M et al, 2006, tillgänglig på www.fokhalsoguiden.se)

Med tanke på de positiva resultaten fick den internationella projektgruppen i uppdrag av EU-kommissionen att sprida programmet och dess metoder, samt utvärdera spridningsinsatserna. Detta resulterade i ett nytt projekt (EU-DAP 2) med ett annat syfte, som motsvarades av ett antal "work packages" (arbetspaket). Den internationella gruppen (som under tiden berikades med två nya partner från Östeuropa (Tjeckien och Polen) delade sig snabbt i olika arbetsgrupper för att fullfölja sitt uppdrag.

Denna rapport fokuserar på arbetet som genomfördes i Sverige. En internationell rapport kommer att tas fram senare.

1.2 Revision av "Unplugged"

En av uppgifterna blev att se över "Unplugged's" innehåll och material. Processutvärderingen visade framförallt att lärarnas brist på tid var det enskilt största hindret för att genomföra hela programmet. Tiden var ett problem särskilt när det gällde några lektioner, som visade sig innehålla för många övningar. Innehållet bedömdes överlag positivt men några få lektioner framstod som mer problematiska. Vidareutvecklingen av "Unplugged" syftade till att åstadkomma en produkt som skulle vara mer användarvänlig i undervisningen. Följande förändringar introducerades: **a.** lektionernas innehåll komprimerades för att rymmas under en lektion (50 minuter) och **b.** en arbetsbok till eleverna togs fram, för att bland annat underlätta skrivandet av egna kommentarer och frågor som kan dyka upp under lektionerna.

1.3 Spridning: vad, varför, till vem och hur?

När en ny teknologi tas fram är det många steg att gå och många processer inblandade innan den kan användas i praktiken. Det kan ibland ta lång tid för "kunderna" som utgör målgruppen att övergå från den traditionella till den nya, förhoppningsvis bättre metoden/tekniken. Bland de avgörande faktorerna för spridningen finns teknologins egenskaper

såsom dess nyhetsvärde och tillämpbarhet, såväl som målgruppens egenskaper (hur beredd man är att förnya, hur stort behov av den nya teknologin man upplever, etc.) [2].

Dessa steg/villkor har särskilt betydelse i området ”medicinska innovationer”, dit även insatser för att förbättra folkhälsan kan räknas.

Det är viktigt att man tydligt identifierar anledningen till insatsen, samt till vilka målgrupper den ska spridas. Det finns till exempel en stor skillnad mellan att ersätta en ”traditionell” läkemedelsbehandling och att sprida en förebyggande insats[2]. En läkemedelsbehandling är avsedd för att under relativt kort tid lindra/bota en sjukdom, det vill säga ett konstaterat behov. Den administreras/sprids vanligtvis av personer med specifik fackkunskap och erfarenhet inom området. Förbättringar i folkhälsan sker genom att individer i befolkningen tar en aktiv ställning, *individer som vanligtvis är friska samt kan ha skilda uppfattningar om vad begreppet ”att vara frisk” innebär*. Ett likartat resonemang kan appliceras på organisatoriska enheter (t.ex. skolor), som har sina egna traditioner, rutiner, samt uppfattning av vad som ”fungerar”. Vad gäller skolor måste man också komma ihåg att deras *hälsofrämjande uppdrag är en indirekt konsekvens av det pedagogiska uppdraget*. Innovationer som tas fram och rekommenderas av personer och myndigheter som är utanför det pedagogiska systemet kan ha svårare att etablera sig [3].

När EU-DAP-teamet stod inför uppgiften att sprida det nya programmet ”Unplugged” valde man att ta ställning till följande frågor:

- ✓ Vilken ”evidens” ska spridas/implementeras?
- ✓ Vilka är ”praktiker”?
- ✓ Vilka förändringar ska ske i systemet inför en storskalig implementering?
- ✓ Vilka faktorer påverkar dessa förändringar?

1.3.1 Vilken evidens?

Det som man brukar kalla för vetenskaplig evidens består egentligen av många olika typer av samlad kunskap, med olika nivå av metodologisk stringens[4].

EU-DAP-projektet gav inblick i *två typer av evidens*.

- a. Å ena sidan visade utvärderingen att *det nya programmet var effektivare* än annan Alkohol- Narkotika- och Tobaksundervisning (ANT) som förespråkas av den svenska skolans läroplan [5]. Denna evidens är ny och preliminär och inte särskilt stark. Det finns till exempel skillnader i resultat mellan olika länder, som förmodligen kan tillskrivas till skillnader i tidigare spridning av andra effektiva program. I Sverige har program som använder likartade metoder som ”Unplugged” funnits länge i skolan och därmed syns knappast skillnader i resultat.
- b. Å andra sidan, bekräftade just dessa olikheter en annan typ av evidens, det vill säga att *program som baseras på samma modell* som ”Unplugged” (på engelska kallad ”comprehensive social influence model” CSI) sannolikt är de mest effektiva i drogförebyggande syfte även i europeiska länder. Denna evidens är nu starkare, men inte särskilt ny [6].

I planeringen av spridningsinsatser bestämde sig EU-DAP-projektteamet för att satsa på den starkaste evidensnivån, med mindre nyhetsvärde, fullt medvetet om att detta skulle innebära svårigheter i kommunikation med omvärlden och beslutsfattarna. En framgångsrik marknadsföring syftar oftast till att ”förpacka” en generell metod eller en aktivitetsmodell i en specifik produkt [7].

1.3.2 Vilka är "praktiker"?

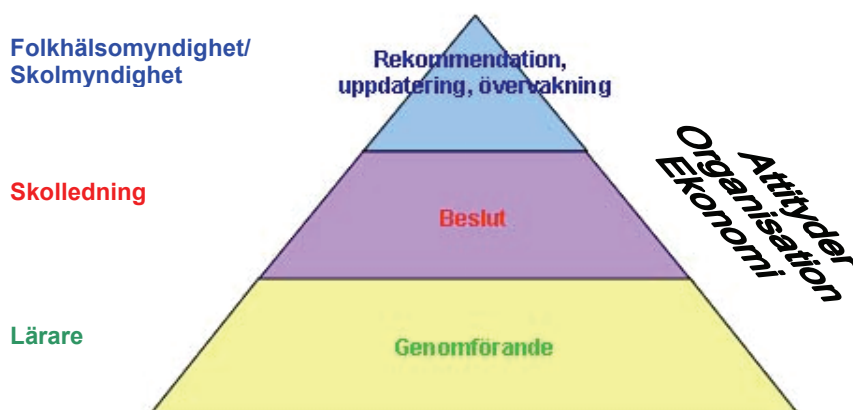
Vanligt i alla komplexa program, är att flera aktörer är inblandade i beslutet om vilket ANT-program en viss skola kommer att använda i praktiken (figur 1). Åtminstone tre av dessa har avgörande betydelse. I toppen finns *myndighetsnivån* (t.ex. myndigheten för skolutveckling, Statens Folkhälsoinstitut, men även kommun eller landsting), där rekommendationer och riktlinjer utfärdas, exempel på "good practice" förankras. I "botten" finns det *lärare och pedagoger*, som har sista ordet om varför, när och hur ett program ska tillämpas i deras klasser, samt ansvarar för att programmet harmoniserar med övergripande studiemål. Där emellan finns *skolledningens* funktion. Med detta menar man inte bara skolrektorer, utan också övriga centrala organ i skolan som har ett övergripande ansvar för elevernas hälsa och välbefinnelse (t.ex. elevhälsovård), samt för att organisationen ska fungera (t.ex. elevråd, föräldraråd).

I EU-DAP 2 riktades insatser till dessa tre nivåer.

1.3.3 Vilka förändringar bör ske i skolsystemet inför en storskalig implementering?

När man syftar till att förändra praxis inom en organisation, är det inte bara individuella beteendeförändringar som väntas [8]. Andra förändringar måste oftast föregå, framförallt i attityder och organisatoriska aspekter (Figur 1) [9].

Figur 1. Aktörer och förändringar i skolsystemet

För en enskild lärare som vill införa ett ANT-program i sin klass krävs, förutom själva insatsen, tid för att samla information, jämföra olika möjligheter, anpassa undervisningen, förankra detta hos rektorn, samordna med kollegor, utvärdera insatsen, etc.

Att hitta denna tid i ett alltför komprimerat skolschema kan låta som en chanslös utmaning om inte hela skolan ställer sig bakom.

1.3.4 Vilka faktorer kan påverka dessa förändringar?

I tabell 1 på nästa sida visas några faktorer som kan påverka (både positivt och negativt) en förändring av attityder, organisation, eller resurser inom en institution. Lagstiftning är till exempel ett väldigt kraftfullt instrument, som kan initiera förändringar på alla nivåer, men det är samtidigt en långsam process. En rektor eller en lärare som vill förändra ANT-aktiviteter i sin skola kan t.ex. inte vänta på att läroplanen revideras, utan måste luta sig mot andra möjligheter. Att visa på dessa möjligheter kan vara ett första värdefullt steg mot spridning av en innovation.

Tabell 1. Faktorer som kan påverka förändringar

	Påverkas av
Attityder	Information från en auktoritet Imitation Personliga fördelar Lagstiftning
Organisation	Kostnadseffektivitet Kundernas förfrågan Lagstiftning
Ekonomi	Lagstiftning Resursfördelning internt Anslag

2. Syfte och frågeställningar i EU-DAP 2

2.1. Spridningsinsatser

Baserat på ovanstående reflektioner bestod spridningsplanen för EU-DAP 2 i Sverige av följande insatser:

1. Småskalig spridning av en *reviderad version av "Unplugged"*-programmet i några skolor/klasser i Stockholms län
2. Utskick av en *broschyr med tips och råd* för att främja och praktiskt genomföra skolprogram som baseras på en social inflytelsemodell, till utvalda hälso- och utbildningsmyndigheter, till samtliga högstadieskolor i länet, samt till utvalda aktörer inom drogförebyggande verksamheter.

2.2 Utvärdering

2.2.1 Småskalig spridning av det "nya Unplugged"

Följande frågeställningar för utvärdering av insats nr. 1 identifierades:

- ✓ Är den nya versionen bättre än den ursprungliga versionen av programmet för att underlätta ett fullständigt genomförande av samtliga 12 lektioner?
- ✓ Leder ett proaktivt stöd i form av "helpdesk" till lärarna till en mer omfattande implementering jmf. med ett "passivt" stöd, där lärarna själva får identifiera problem och behov av stöd? [10]
- ✓ Vid slutet av skolåret, kommer majoriteten av eleverna ihåg programmets huvudbudskap, samt använder de sig av programmets tips i sin vardag?

2.2.2 Spridning av tips och råd för implementering av evidensbaserade skolprogram

Följande frågeställningar för utvärdering av insats nr. 2 identifierades (*processutvärdering*)¹:

- ✓ Nådde broschyren den identifierade målgruppen av rektorer, lärare och drogförebyggare?
- ✓ Var broschyren läsbar och var syftet begripligt?
- ✓ Var innehållet relevant till olika aktörers verksamhet?
- ✓ Tillämpade målgruppen åtminstone några av broschyrens råd i sin verksamhet?

3. Metod

3.1 Implementering av det reviderade "Unplugged"-programmet, samt inverkan av två olika helpdesksformer

I EU-DAP1 studien konstaterade man att implementeringsgraden av "Unplugged" varierade mycket mellan olika centra eller skolor. Samtliga deltagande klasser genomförde minst en lektion, men det var knappt 50 procent av dem som implementerade hela programmet med 12 lektioner. I EU-DAP2 ville man först och främst förstå om det omfattande revisionsarbetet ledde till en förbättrad implementering av "Unplugged" i skolan. Dessutom ville man ta reda på om en proaktiv helpdesk var till stöd för lärarna och kunde på så vis förknippas med ökad följsamhet av programmet.

I samband med spridning av rapporten från EU-DAP1² november 2006, följde en enkät med i utskicket till ansvarig ANT-lärare och rektor på Stockholms läns samtliga högstadieskolor (350 stycken) (bilaga 1 se www.folkhalsoguiden.se/eu-dap). Där frågade man bland annat om det fanns intresse för att arbeta med "Unplugged". Av de 61 skolrepresentanter som besvarade enkäten var 33 intresserade av att använda Unplugged, 21 osäkra medan 7 inte var intresserade.

De som var intresserade eller osäkra kontaktades och bjöds in till en informationsträff i maj 2007, där projektet beskrevs och information delades ut om den kommande lärarutbildningen. Åtta skolor anmälde sitt intresse, varav sju deltog i informationsträffen.

I september 2007 deltog 21 lärare och en skolsköterska i utbildningen, där de representerade 6 skolor, varav en friskola. Så gott som alla undervisningsämnen var representerade bland deltagarna, och vanligast förekommande var livskunskap, språk och idrott.

Under utbildningsdagen, fördelades skolorna slumpmässigt i två lika stora grupper. Den ena gruppen (reaktiv grupp) fick information om att en helpdesk skulle vara tillgänglig under hela projektperioden, dit de kunde vända sig vid behov av stöd, både per telefon och e-post.

Den andra gruppen (proaktiv grupp) fick information om att en person från helpdesk skulle kontakta lärarna med jämna mellanrum (tabell 2) för att följa upp programmets genomförande och för att kunna diskutera eventuella problem/frågor läraren ställdes inför.

¹Resultatutvärdering av insats nr. 2 (om en ökning sker av evidensbaserade skolprogram efter insatsen, under skolåret 2008-2009) genomfördes inte i Sverige, eftersom användning av sådana skolprogram redan är utbredd. Resultat utvärderades dock i andra EU-centra, och kommer att beskrivas i den kommande internationella rapporten

² Lindahl A-M, **Galanti MR**. Unplugged! Utvärdering av ett europeiskt ANT-program i Sverige. Rapport från Centrum för folkhälsa, Tobaksprevention ISSN 1652-9359 2006:7 (Aff) 2006-10-31

Tabell 2 "Helpdesk's" upplägg

När	Diskussionsämne
En vecka efter utbildningen	Telefonsamtal: Går allt enligt planerna?
Två veckor efter det bestämda datum för programmets start	Telefonsamtal eller e-post: Hur gick det att starta "Unplugged"? Behövs hjälp?
Fem-sex veckor efter det bestämda datum för programmets start	Telefonsamtal eller skolbesök: Går allt enligt planerna? Om inte kan vi hjälpa till! Någon lektion som ställde till särskilda problem?
Omkring lektion 10	Telefonsamtal eller mail: Hur känns det att ha drivit programmet så här långt? Hur bedöms programmet hittills? Materialet?
Lektion 12	Skolbesök, observation, presentation för elever av enkäten till utvärdering.

I den reaktiva gruppen ingick 10 lärare och i den proaktiva gruppen 11 lärare, vilket innebar att varje skola representerades av minst 2 lärare.

För att kunna utvärdera genomförandet av programmet i sin helhet samt effekten av de två typerna av helpdesk fick samtliga lärare instruktion om att efter varje genomförd lektion skicka in en utvärderingsblankett (bilaga 2 se www.folkhalsoguiden.se/eu-dap) till helpdesk. Denna procedur underlättade också kontakterna med lärarna i den proaktiva gruppen enligt tabell 2 (arbetsschemat).

3.2 Elevernas åsikt om "Unplugged"

Lärarna som hade genomfört minst 6 lektioner vid slutet av april 2008 ombads dela ut en enkät vars syfte var att kartlägga vad eleverna tyckte om "Unplugged" och dess innehåll, samt vad de kom ihåg av lektionerna (bilaga 3 se www.folkhalsoguiden.se/eu-dap).

Av de 7 lärare som tillfrågades tackade 4 lärare ja till enkäten.

Enkäterna skickades ut med instruktion om att genomföra undersökningen under två sista veckorna i maj 2008. För att få ett tillförlitligt svar på fråga 1 (kommer du ihåg programmets namn?) fick lärarna instruktion att inte nämna "Unplugged" när de förklarade syftet med enkäten för eleverna.

Av 74 elever i 5 undervisningsgrupper svarade 53 elever på enkäten. Bortfallet på 21 elever motsvarar en hel klass, där läraren inte hann med enkäten innan terminens slut.

I de fyra klasserna där enkäten genomfördes ingick alla lärarna i den reaktiva gruppen. Undervisning med "Unplugged" startades under senare delen av höstterminen 2007, och vid tidpunkten för enkäten hade lärarna genomfört cirka 2/3 av programmet, vilket innebär att eleverna inte svarade på frågorna utifrån en helhetsbild.

3.3 Tips och råd till skolor och andra aktörer i den drogförebyggande arenan

3.3.1 Material

En internationell grupp, bestående av representanter från samtliga länder/centra i EU-DAP 2-projektet, arbetade under drygt ett år (november 2006-december 2007) för att ta fram en broschyr med information om effektiva skolprogram mot alkohol, narkotika och tobak (svensk version finns tillgänglig på <http://www.folkhalsoguiden.se/Rapport.aspx?id=2664>).

Broschyren skulle ha följande egenskaper:

- a. *vända sig till tre olika målgrupper*, lärare, skolledning och personal från drogförebyggande myndigheter. Broschyren utformades så att varje målgrupp lätt skulle kunna identifiera de relevanta avsnitten i dokumentet
- b. *informera vilka egenskaper ett ANT-förebyggande skolprogram bör ha* för att bedömas som effektivt, baserat på befintlig litteratur och EU-DAP studiens egna fynd (modellspridning). I texten betonades att EU-DAPs eget program "Unplugged" bara utgör ett exempel i denna kategori.
- c. *bistå med råd och tips* om hur man kan underlätta valet och praktiskt tillämpning av effektiva program i skolmiljö (t.ex. rektor bör involvera hela skolan och underlätta teamarbete, stödja lärarna som föregår som banbrytare i undervisning, etc.)
- d. lämplig att användas i *olika sociala och kulturella miljöer*

3.3.2 Spridning

Inför lansering av broschyren i februari 2008, pågick ett intensivt konsultativt- och förankringsarbete, både internationellt och nationellt. Milstolpar i nationellt arbete visas i tabell 3. Syftet med detta förarbete var att i god tid informera och få synpunkter från nyckelpersoner som utgör potentiella samarbetspartner, samt att undvika överflödigt information och/eller konflikter med andras initiativ.

Den aktuella spridningen skedde under vecka 9 år 2008, och bestod av:

- a. broschyren skickades i 6 exemplar till 332 högstadieskolor i länet. Utskicket adresserades till skolrektorerna, vilka ombads sprida dokumentet bland lärare i högstadiet (bilaga 4, brev till rektorerna se www.folkhalsoguiden.se/eu-dap). Från urvalet för utskicket uteslöts skolor avsedda för elever med starkt resursbehov.
- b. utskick av broschyren till 108 utvalda nyckelpersoner i rikstäckande såväl som läns- täckande organisationer
- c. presentation av broschyren på Centrum för Folkhälsas webbsida
- d. utskick av ett e-nyhetsbrev till enheten för Tobakspreventions kontaktpersoner, däribland några representanter för fackliga tidskrifter inom området folkhälsa

Den ursprungliga spridningsplanen innefattade också en "pressrelease" till media. Detta initiativ uteblev. Broschyrens innehåll riktar sig till en specifik grupp varför allmänintresset bedömdes vara lågt. (se avsnitt 1.2.1).

Tabell 3. Förankringsplan för EU-DAP 2 spridning

Datum	Aktivitet
Maj-juni 2007	Presentation av broschyren till ansvariga politiker i Stockholm läns landstings fullmäktige
	Utvalda nyckelpersoner ombeds revidera broschyrens innehåll
Oktober 2007	Presentation och förankring av spridningsplan vid enheten Tobakspreventions interna möte
November 2007	Presentation av broschyren till utvalda representanter från andra enheter vid Centrum för Folkhälsa/Avdelningen för Folkhälsoarbete
December 2007	Presentation av planerad mediakommunikation vid enheten Tobakspreventions interna möte
	Öppet seminarium om EU-DAP projektet inom Avdelningen för Folkhälsoarbete
	Presentation och diskussion av broschyren med representanter från Folkhälsoinstitutet, Yrkesföreningar mot Tobak, kommunala drogsamordnare, A Non Smoking generation, m.fl.
Februari 2008	"Spindelmötet" med samtliga kommunala drogsamordnare i länet, följt av informationsbrev till de frånvarande

3.3.3 Utvärderingsenkät

Under vecka 17, 2008, d.v.s. cirka två månader efter spridningsinsatsen skickades en enkät ut till ett urval av de skolor samt till ett urval av nyckelpersoner, som tidigare hade fått broschyren via post.

Enkäten till skolorna var utformad i två versioner, en till rektor och en till lärare i årskurs 7 och 8 (bilaga 5a och 5b se www.folkhalsoguiden.se/eu-dap). Lärarenkäten hade några tilläggsfrågor om eventuellt genomförande av ANT-program i klassen. Enkäterna skickades ut till rektor och till lärarna i separata försändelser. En av frågeställningarna syftade till att utvärdera i vilket mån utskicket av broschyren till skolorna, vilket av praktiska skäl enbart adresserades till rektorn, hade nått fram till de berörda lärarna. Ett påminnelsekort skickades två veckor efter enkätutskicket till lärare och rektor påmindes via telefon och då oftast via skolexpedition.

I tabell 4 redovisas antal skolor och nyckelpersoner som utgjorde urvalet för processutvärdering samt svarsprocent. Svarsfrekvensen var låg, särskilt bland lärare, och skillnader i svarsprocent mellan de tre grupperna var statistiskt signifikanta.

3.4 Dataanalys

Eftersom denna rapport primärt har ett deskriptivt syfte presenteras resultat som enkla tabeller, med absoluta frekvenser och procentsatser. När det var relevant att jämföra andelen mellan olika grupper, som till exempel i tabell 4, användes chi-kvadrat test, med signifikansnivå 0.05.

Tabell 4. Urval för EU-DAP 2 processutvärdering av spridningsinsatsen

Målgrupp	Antal	Urval som % av målgruppen	Svarsfrekvens % ¹
Rektorer	93	28	45
Lärare årskurs 7-8	612	Ca 30	28
Nyckelpersoner	33	31	55
TOTALT	738	Ca 30	31

¹ Chi2-värde 20.174, p<0.05

4. Resultat

4.1. Implementering av det reviderade "Unplugged"-programmet, samt inverkan av två olika helpdesksformer

4.1.1 Implementering av "Unplugged" efter utbildning av lärare

Av 21 lärare som utbildades i programmet för att kunna använda "Unplugged" påbörjade cirka hälften undervisning, men endast en lärare genomförde hela programmet i sin klass (Tabell 5).

Tabell 5. Antal utbildade lärare som har genomfört Unplugged lektioner under läsåret 2007-2008

	Inte någon lektion	Minst en lektion	Sex lektioner eller fler	Hela programmet
	N	N	N	N
Proaktiv	5	5	5	1
Reaktiv	7	4	2	0
Totalt	12	9	7	1

Vid utbildningstillfället planerade 12 lärare (6 stycken från respektive grupp) att starta undervisningen av Unplugged under skolåret.

Personalen som ansvarade för helpdesk (en hälsopedagog med samordningsfunktion för projektet) upplevde att det inte fanns något direkt behov av stöd i lärargruppen. I den "proaktiva gruppen" tog två olika lärare kontakt med helpdesk vid två tillfällen, för att få praktiska råd inför en lektion. Ingen av lärarna i den "reaktiva gruppen" tog kontakt med helpdesk.

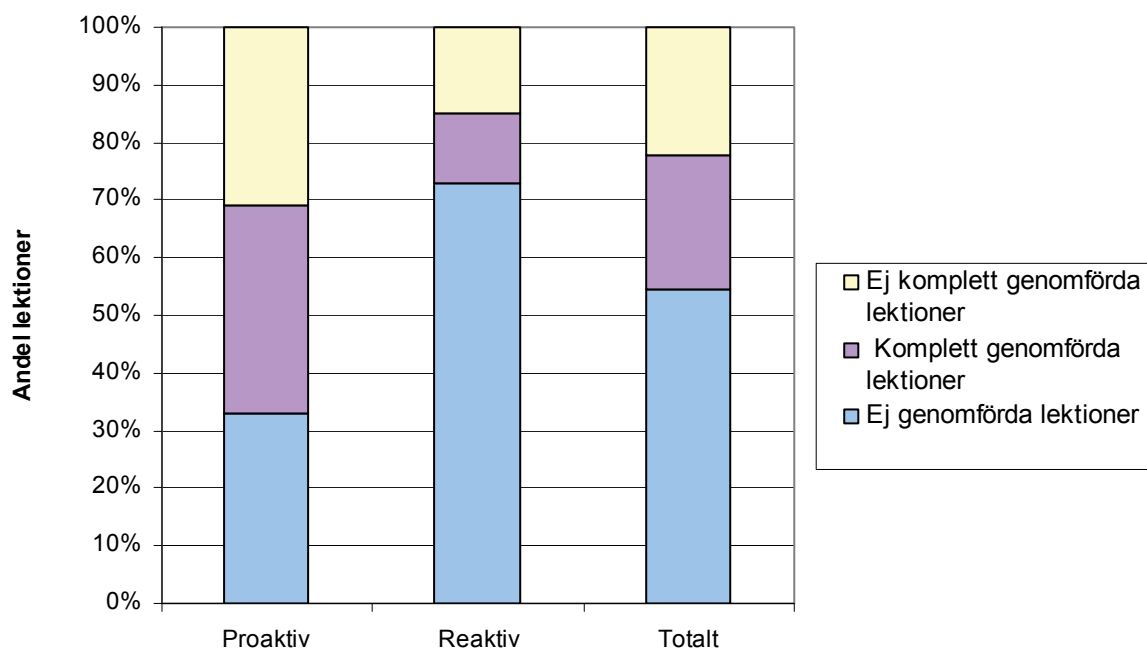
4.1.2 Andel genomförda lektioner

Av de 13 klasser där lärarna planerade genomföra "Unplugged" fick inte 3 klasser (23%) någon lektion alls, medan 1 klass fick alla 12 lektioner. Resterande 9 klasser (69%) har fått minst en lektion och som mest 8 lektioner. I utvärderingsstudien där "Unplugged" implementerades för första gången, genomförde alla lärare någon eller några lektioner och knappt 50 procent genomförde hela programmet. Till skillnad från denna "naturliga" spridning hade då lärarna förbundit sig till att genomföra/utvärdera interventionen.

Under skolåret 2007 genomfördes totalt 71 lektioner i de tio klasserna (45,5% av dem som planerades). Av dessa 71 lektioner, innefattade hälften (36 lektioner) samtliga övningar som föreslogs i manualen (Figur 2)

Lärarna i den proaktiva helpdeskgruppen genomförde dubbelt så många lektioner (48 lektioner) som lärarna i den reaktiva gruppen (23 lektioner), vilket utgör en signifikant skillnad (chi-kvadrat=24,13, $p < 0,05$)

Figur 2. Andel genomförda lektioner och andel komplett (alla övningar) genomförda lektioner i proaktiv respektive reaktiv grupp

4.1.3. Lektionslängd

Varje lektion i programmet är beräknad till 50 minuter. Ett av problemen med den ursprungliga versionen av programmet var att de flesta lektionerna tog mycket längre tid än förutsett. Med den nya versionen genomfördes 64 procent av 70 lektioner på 50 minuter eller kortare tid (Tabell 6). Snitttiden var 56 minuter, vilket utgör en 4 minuter genomsnittlig förkortning av undervisningstid i jämförelse med den första upplagan av "Unplugged".

Tabell 6. Andel lektioner genomförda på planerad tid

	Genomförda lektioner på 50 min eller mindre	Genomförda lektioner på mer än 50 min	Totalt
	% (N)	% (N)	% (N)
Proaktiv	92 (43)	8 (4)	100 (47)
Reaktiv	9 (2)	91 (21)	100 (23)
Totalt*	64 (45)	36 (25)	100 (70)

* Information om tid saknas i en enkät

4.2 Elevernas upplevelse av "Unplugged"

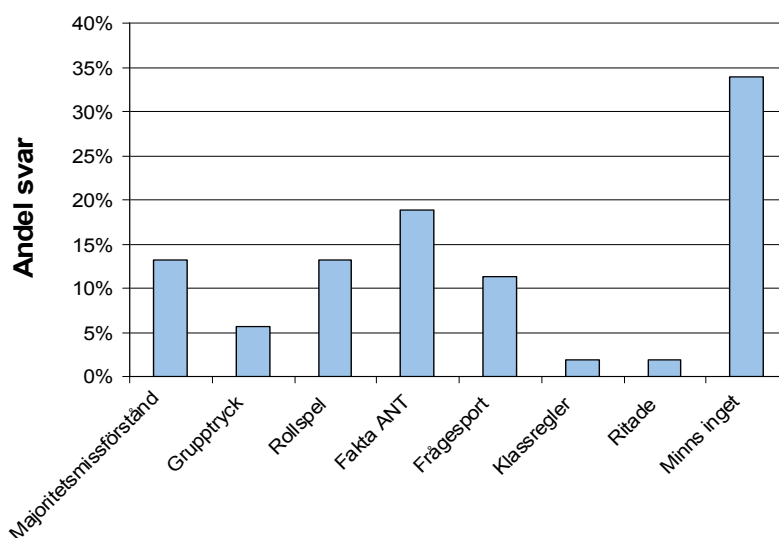
För att få en bild av hur eleverna ser på "Unplugged" presenteras här resultat från elev-enkäten, som besvarades i fyra utvalda klasser. I tolkning av resultat bör noteras att vid tidpunkten för enkäten hade enbart 2/3 av lektionerna genomförts i dessa klasser.

4.2.1 Kom eleverna ihåg programmet?

På frågan om de kom ihåg vad programmet heter som de jobbat med under läsåret kunde 68 % av eleverna svara rätt.

På frågan om vilken del av programmet som gjorde starkast intryck, svarade hela 34 % (18 elever) att de inte kom ihåg något, varav 7 elever beskrev lektionerna som tråkiga. När de öppna svaren bearbetades och grupperades (Figur 3) visade det sig att lektionerna som gav eleverna starkast intryck innehöll fakta om alkohol, narkotika och tobak, följt av majoritetsmissförstånd, och rollspel.

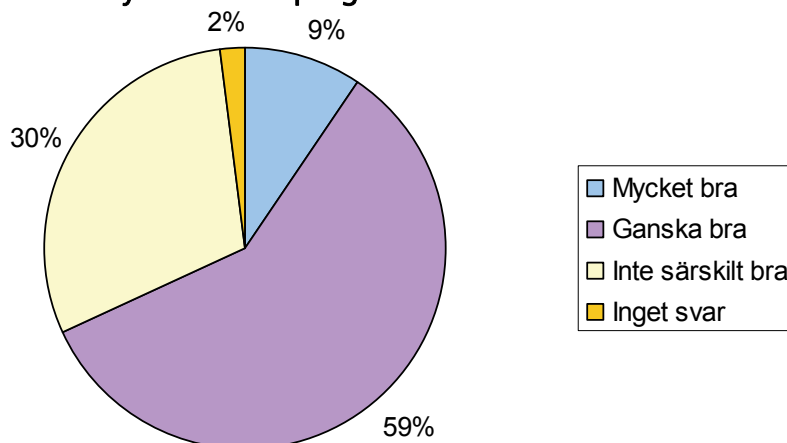
Figur 3. Vilken del av "Unplugged" gjorde starkast intryck på dig?

4.2.2. Vad tyckte eleverna om "Unplugged"?

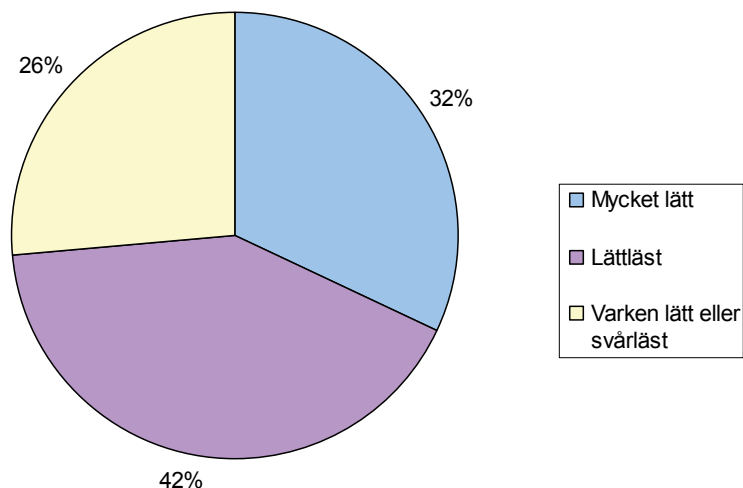
Majoriteten av eleverna, 67 %, tyckte att "Unplugged" i sin helhet var ganska bra eller mycket bra (Figur 4). Av de 16 elever (30%) som svarat att programmet inte var särskilt bra (varav 11 elever tillhörde en och samma klass) motiverade 12 elever svaret med att programmet var tråkigt.

Figur 4. Hur tycker du att programmet var?

På frågan om arbetsboken var lätt eller svår att läsa upplevde ingen att den var svårläst eller mycket svårläst. Hela 3/4 tyckte att boken var lättläst och till och med mycket lättläst (Figur 5). Åtta elever svarade att de kommer att spara arbetsboken och med spontana kommentarer såsom att de vill visa sina syskon eller tyckte innehållet var nyttigt.

Figur 5. Var arbetsboken lätt eller svår att läsa?

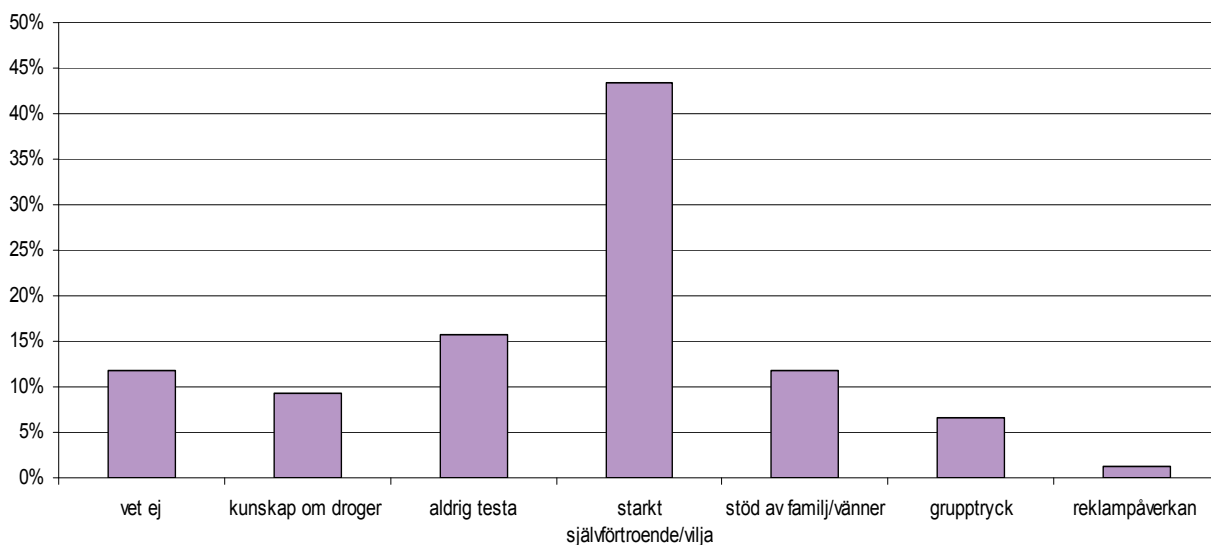
4.2.3. Upplevd nytta med programmet

Endast 17% (9 elever) svarar att de upplevde någon nytta av det som tagits upp på Unplugged-lektionerna. Av 83% (44 stycken) som inte upplevde någon nytta av kunskaperna tror några dock att de kommer att få användning av det i framtiden.

4.2.4. Vad krävs för att en person ska förbli drogfri?

Eleverna hade ganska konkreta uppfattningar om vilka faktorer som påverkar en persons drogfrihet (Figur 6). Att eleverna ser vikten av att vara stark och ha ett bra självförtroende (43% av svaren) framkommer tydligt. Att aldrig testa och att ha tillgång till en stödjande familj/bra vänner tillhör också de återkommande svaren. Man ser ingen skillnad mellan elevernas svar beroende på undervisningsgrupp eller lärare.

Figur 6. Vad tror du krävs för att en person ska förbli drogfri?

4.3 Spridning av tips och råd om skolförebyggande program

4.3.1 Har broschyren med tips och råd om effektiva skolförebyggande program nått målgruppen?

Bland de 230 personer som besvarade enkäten, svarade en klar majoritet att de inte kände till broschyren (Tabell 7). Inte oförväntat, var denna andel högst bland lärare (som skulle ha fått broschyren via respektive rektorer). Det bör dock noteras att minst 2 av 3 rektorer och minst 1 av 3 nyckelpersoner också gav detta svar, trots att de stod som adressater i postutskicket av broschyren.

Tabell 7. Känner du till broschyren?

Yrke	Ja	Nej	Total
	N (%)	N (%)	
Rektor	13 (31)	29 (69)	42
Lärare	21 (12)	149 (88)	170
Nyckelperson	11 (61)	7 (39)	18
Total	45	185	230

Efterföljande frågor i enkäten analyserades således bara för de 45 svarande som kände till rapporten. Resultaten redovisas i tabeller 8 och 9 nedan, och bryts inte ner i olika yrkeskategorier p.g.a. det låga antalet.

Tabell 8. Sammanfattning av svar till enkätfrågor bland 45 svarande som kände till broschyren

Fråga	Sammanfattning av svar	Anmärkningar
Hur har du fått broschyren?	61% via ordinarie post; 14% genom en kollega; 14% nerladdat från Internet; 18% annan väg	Icke-svar:1
Kommer du ihåg broschyrens titel?	18% kommer ihåg åtminstone del av titeln; 82% kommer inte ihåg den alls	Icke-svar:1
Har du läst broschyren?	16% (7 personer) läste hela broschyren; 33% läste delvis; 51% läste inte alls den	
Vilket var broschyrens viktigaste budskap?	45% (9 personer) väljer "rätt" svarsalternativ, som motsvarar broschyrens innehåll	Bland de 22 personer som läste åtminstone en del av broschyren. Icke-svar:2
Tycker du att broschyren var lätt eller svårt att läsa?	53% tyckte att broschyren var lättläst, resterande tyckte varken eller. Ingen tyckte att den var svårläst.	Bland de 22 personer som läste åtminstone en del av broschyren. Icke-svar:3
Var innehållet relevant för ditt arbete?	95% tyckte att innehållet var någorlunda eller mycket relevant. Bara en person tyckte att det inte var relevant.	Bland de 22 personer som läste åtminstone en del av broschyren. Icke-svar:2
Har du spridit broschyren vidare?	40% (8 personer) har spridit broschyren vidare	Bland de 22 personer som läste åtminstone en del av broschyren. Icke-svar:2

Bland skolpersonal eller nyckelpersoner som läst broschyren, gick några få vidare och tillämpade broschyrens tips och råd i praktiken, vilket redovisas i tabell 9. Informationen användes framför allt för att utöka/revidera sina egna kunskaper i området. Några rektorer initierade även organisationsförändringar för att underlätta implementering av effektiva ANT-skolprogram.

Tabell 9. Praktisk tillämpning av information i broschyren

Fråga	Sammanfattning av svar	Anmärkn.
Har Du personligen tillämpat något av följande tips i praktiken efter att du har läst broschyren?	<p>Har offentligt godkänt broschyren: 2/19</p> <p>Har spridit information om effektiv skolprevention via media: 0/19</p> <p>Har använt de rekommenderade kriterierna för att välja ett ANT skolprogram: 0/19</p> <p>Har påbörjat en kampanj för att införa drogfri policy i skolan:0/19</p> <p>Har organiserat eller främjat utbildning av lärare: 2/19</p> <p>Har gjort ändringar i skolans läroplan för att underlätta ANT undervisning:1/19</p> <p>Har förespråkade lagarbete-teamundervisning för att underlätta ANT-undervisning i skolan:2/19</p> <p>Har involverat föräldrar i organisationen av ANT undervisning i skolan:2/19</p> <p>Har sökt/fått anslag för att organisera drogförebyggande program/undervisning i skolan:2/19</p> <p>Har stöttat lärarna som genomför drogförebyggande program: 3/19</p> <p>Har utvärderat resultaten av drogförebyggande program:0/19</p> <p>Har värvat kolleger i att starta ett ANT program i skolan:0/19</p> <p>Har reviderat och uppdaterat egen kunskap om drogrelaterade frågor:5/19</p> <p>Har startat ett lärar- eller skolnätverk för att sprida effektiva drogförebyggande program i skolan:0/19</p> <p>Använt annat tips: 2/19</p>	Bland de 22 personer som läste åtminstone en del av broschyren. Icke-svar:3

5. Diskussion och slutsatser

I denna rapport presenteras spridningsinsatser och deras utvärdering rörande ett nytt program mot alkohol- narkotika och tobak i skolan, vars effektivitet var fastställt sedan tidigare. Denna ”process från evidens till praktik”väcker många frågor. Hur når man målgruppen (”kunder”) bäst? Hur aggressivt ska en ny hälsoteknologi marknadsföras? Vad görs om ”kunderna” inte nappar på den ”nya produkten” trots evidens? Hur mycket stöd ska man erbjuda sina ”kunder” för att ett nytt sätt att arbeta/tackla problemet ska etableras?

Givetvis utvecklas processen från evidens till praktik på olika sätt beroende på vilken hälsoteknologi man sprider, målgruppen, tillvägagångssätt till spridning, m.m. Vi avser dock att från EU-DAP lyfta fram exempel på problemen och frågor som kan vara gemensamma för olika folkhälsoprogram.

Traditionella strategier för att nå ut är otillräckliga

Den storskaliga spridningsinsatsen i EU-DAP2 bestod av postutskick av en broschyr innehållande information om vilka program för ANT-arbete i skolan som kan betraktas effektiva, samt praktiska tips och råd till deras implementering. Processutvärderingen visade att:

- ✓ De flesta personer som fick broschyren direkt via post uppger tre månader senare att de inte kände till den
- ✓ Knappt en femtedel av dem som kände till broschyren kom ihåg dess titel, medan knappt hälften hade läst innehållet
- ✓ Majoriteten av dessa tyckte att innehållet var relevant för ANT-arbetet i skolan, men bara några enstaka hade haft praktiskt användning av det
- ✓ Kommunikationskanaler inom skolan fungerade inte optimalt för spridning av broschyren

Dessa iakttagelser, tillsammans med den låga svarsfrekvensen till enkäten, indikerar att traditionella vägar för spridning av hälsobudskap inte är tillräckliga. I en värld där det redan finns ett överskott av information och budskap från olika håll, behöver kommunikationsstrategier baseras på mer interaktiva och personbaserade metoder. Det kan vara inbjudningar till öppna diskussioner/seminarier, utbildning av nyckelpersoner/intresseorganisationer m.m. [11].

Innovativa program behöver ofta organisationsförändringar

Utvärderingen av den småskaliga spridningen av det nya "Unplugged" bland 22 lärare visade att:

- ✓ Efter utbildningen i programmets innehåll och metoder, gick knappt hälften av lärarna vidare till undervisningen
- ✓ Av lärarna som undervisade i "Unplugged" kunde enbart en tiondel fullfölja programmet
- ✓ Andel genomförda lektioner vid skolårets slut motsvarade knappt 50% av dem som var planerade, och bara hälften av dessa lektioner innehöll alla föreslagna övningar enligt manualen.

Det bör dessutom noteras att lärarna som sökte sig till utbildningen var en selekterad grupp, med hög motivation för att påbörja eller förnya ANT-undervisning. Man kan anta att implementeringsnivån hade varit ännu lägre i en bredare grupp av lärare.

Vi har inte formellt undersökt av vilka skäl den planerade undervisningen uteblev, men informell rapportering via helpdesk indikerar att hinder uppstår ofta när den grundläggande organisationen för undervisningen i en klass behöver omstruktureras för att ett sådant omfattande program ska "passa in". En lärare som använde "Unplugged" valde t.ex. att dela sin klass i två mindre grupper för att kunna genomföra lektionerna, vilket naturligtvis innebar att tiden för att genomföra programmet fördubblades.

Dessa förändringar kan vara vanskligt att införa i en miljö som präglas alltmer av höga prestationskrav, konkurrens, samt nedskärningar av resurser. Den upplevda skillnaden mellan programmets krav för kvalitet och de befintliga resurserna tycks utgöra ett kraftfullt hinder till implementering [4].

Betydelse av externt stöd

Föga förvånande, var behovet av helpdesk, som erbjöds som tekniskt stöd för programmet, inte särskilt uttalat bland lärarna. Trots detta, förknippades *proaktivt stöd* från helpdesk med:

- ✓ Större benägenhet att påbörja och driva undervisningen
- ✓ Större sannolikhet att avsluta lektionerna inom den planerade undervisningstiden

Eftersom helpdeskfunktionen utnyttjades minimalt, är det mer sannolikt att dessa skillnader kan tillskrivas lärarnas *upplevelse* av stöd och positiva förväntningar snarare än den praktiska problemlösningen.

Viktig att få veta vad "kunderna" tycker

I en rapport från Samhällsmedicin Syd, Stockholms läns landsting, som gavs ut 1997, noterades en stor diskrepans mellan elevers och lärarnas rapportering av hur mycket ANT - undervisning som pågick under skolåret. Vad denna diskrepans kunde bero på var det svårt att spekulera om, på grund av avsaknandet av objektiv information om vilka aktiviteter/program som genomfördes.

I detta projekt försökte vi ta reda på hur eleverna minns och upplever ett omfattande ANT program som "Unplugged", bara några veckor efter det att programmet genomfördes. Undersökningen visade att:

- ✓ En tredjedel av elever kom inte ihåg något av en ANT-undervisning som baseras på återkommande och interaktiva lektioner under skolåret, även om 2 av 3 kunde komma ihåg programmets namn
- ✓ Fakta, rollspel och rättelse av majoritetsmissförstånd var viktigaste budskap
- ✓ Majoriteten tyckte att "Unplugged" var bra (2/3) och materialet var lättläst (3/4), men bara en minoritet (1 av 6) upplevde nytta med programmet
- ✓ En tredjedel av eleverna upplevde programmet som inte särskilt bra och tilltalande, där omständigheter i klassen förmodligen har spelat roll

Sammanfattningsvis, var "Unplugged" ett uppskattat program, som dock kräver lärar-engagemang och gynnsam klassmiljö för att kunna tilltala elever och ge bestående intryck.

Förbättring som rutinarbete

Det omfattande revisionsarbetet som resulterat i den nya versionen av "Unplugged" räckte inte till för att kunna nå en tillfredställande nivå av implementering bland de lärarna som ändå bestämde sig för att påbörja undervisningen. Andel lektioner som genomfördes i relation till de som var planerade var snarlik den som konstaterades i det experimentella sammanhanget där "Unplugged" först testades.

En tredjedel av de genomförda lektionerna tog fortfarande längre tid än förutsett.

Dessa siffror behöver inte tolkas som om ingen förbättring har skett, i och med lärarna som frivilligt ville använda det reviderade programmet utsatts inte för några villkor och krav, till skillnad från gruppen som var med att testa den första versionen av programmet. Femtio procent implementeringsnivå kan alltså ses som det "naturliga" utfallet, som troligtvis kan nås även i en spridning på större skala.

Förbättring och utveckling av programmet måste dock ses som ett kontinuerligt arbete. Följande spår till utveckling står nu på agendan:

- ✓ Ytterligare anpassning av vissa lektioner till ett svenskt sammanhang (t.ex. ta upp fakta om snus i lektionen om tobak)
- ✓ Innehåll- och metoanalys av lektionerna som bedömdes som problematiska eller krävde för lång tid
- ✓ Konkreta tips och råd i lärarmanualen om hur man kan organisera aktiviteterna i klassen för att optimera tid och resurser (t.ex. driva programmet tillsammans med en kollega, för att dela klassen i mindre grupper)
- ✓ Användning av audiovisuella hjälpmedel
- ✓ Ökat tillgång till lärarutbildning

Tack till:

Rektorer, lärare och elever som ställde upp med utvärdering, genom att besvara ytterligare en enkät. Marianne Jansson, en fantastisk och inspirerande utbildare i interaktiv pedagogik. Barbro nEriksson för arbetet med språkgranskning och Gunilla Kornelind för hennes insatser med att designa denna rapport. Alla medarbetare som bidrog med kritik och förslag till revisions- och spridningsarbete.

EUDAP 2-projekt och denna rapport fick ekonomiskt stöd av EU kommissionen, anslag nr 2005312 och av Folkhälsoanslaget nr LS05091468.

6. Referenser

1. Faggiano F., Galanti M. R., Bohrn K., Burkhart G., Vigna-Taglianti F., Cuomo L., *et al.* The effectiveness of a school-based substance abuse prevention program: EU-Dap cluster randomised controlled trial. *Prev Med* 2008; **47**: 537-43.
2. Rogers E. M. Diffusion of preventive innovations. *Addict Behav* 2002; **27**: 989-93.
3. Sanderson I. Getting Evidence into Practice. Perspectives on Rationality. *Evaluation* 2004; **10**: 366-79.
4. Glasgow R. E., Emmons K. M. How can we increase translation of research into practice? Types of evidence needed. *Annual review of public health* 2007; **28**: 413-33.
5. Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94. Skolverket 2006.
6. Sussman S., Earleywine M., Wills T., Cody C., Biglan T., Dent C. W., *et al.* The motivation, skills, and decision-making model of "drug abuse" prevention. *Substance Use & Misuse* 2004; **39**: 1971-2016.
7. Asbury L. D., Wong F. L., Price S. M., Nolin M. J. The VERB campaign: applying a branding strategy in public health. *American journal of preventive medicine* 2008; **34**: S183-7.
8. Getting evidence into practice. York: NHS Centre for Reviews and Dissemination-University of York; 1999.
9. Greenberg M. T. Current and future challenges in school-based prevention: the researcher perspective. *Prev Sci* 2004; **5**: 5-13.
10. Bekkering G. E., Hendriks H. J., van Tulder M. W., Knol D. L., Hoeijenbos M., Oostendorp R. A., *et al.* Effect on the process of care of an active strategy to implement clinical guidelines on physiotherapy for low back pain: a cluster randomised controlled trial. *Qual Saf Health Care* 2005; **14**: 107-12.
11. Ferrence R. Diffusion theory and drug use. *Addiction* 2001; **96**: 165-73.

Centrum för folkhälsa, Tobaksprevention
Box 17533, 118 91 Stockholm
E-post tobaksprevention@sll.se
Tfn 08-737 35 90